Rösträttens utveckling

Kerstin Hesselgren, även känd som Kerstin den Första

Rösträtt

Rösträttens utveckling

Rösträttens utveckling i Sverige startade med Rösträttsrörelsen i slutet av 1800-talet, vilken var en politisk rörelse som kämpade för lika rösträtt åt alla myndiga medborgare i Sverige. Rörelsen bestod av ett antal olika organisationer.
Bland annat Sveriges Allmänna

Rösträttsförbund och Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt. Vid sekelskiftet 1800/1900 togs rösträttsfrågorna över av de politiska partierna och riksdagen beslutade om allmän och lika rösträtt 1918, som var fullt genomfört i valet 1924.

RÖSTRÄTTEN

Medborgartåget i Boulognerskogen

Länsmuseet Gävleborg

Ståndsriksdagen hade avskaffats och tvåkammarriksdagen införts efter representationsreformen år 1866. Ledamöterna i första kammaren valdes av landstingen samt stadsfullmäktige i de största kommunerna (Stockholm, Göteborg och Malmö). Rösträtten i kommunalvalen var graderad, så att den som hade hög inkomst eller förmögenhet fick flera röster. Även bolag hade rösträtt. Kraven för att vara valbar till första kammaren var strikta. Dock behövde man inte bo i den valkrets för vilken man blev vald.

Andra kammaren var vald i enmansvalkretsar, ungefär som det brittiska eller amerikanska valsystemen idag. Här fanns det en nedre gräns för vilken inkomst eller förmögenhet man skulle ha för att få utöva rösträtt.

Före år 1910 var det i stort sett bara män som hade rösträtt i kommunalval, och bara män var valbara. Vid kommunala val hade en del kvinnor rösträtt enligt 1862 års kommunallagar. Det var de som var myndiga, ogifta och hade egna inkomster över en viss nivå eller en viss egen förmögenhet. I riksdagsval var det fram till 1921 års val bara män som hade rösträtt och var valbara.

Rösträttsrörelsen uppstod långt innan partiväsendet av idag fanns. Det var en rörelse som framför allt bedrev opinion och under valår stöttade kandidater som var uttalat för utökad rösträtt. Rörelsen hade från början inget samlat program eller fast organisation. Rösträttsföreningar bildades runt om i landet, till exempel i Stockholm 1886.

De aktiva i rösträttsrörelsen kom ofta från arbetarrörelsen eller nykterhetsrörelsen, och trots att det inte fanns partier i dagens mening hade rörelsen en klart uttalad tyngdpunkt för liberala och socialistiska idéer.

I regel stödde man liberala kandidater i valen, då de liberala i riksdagen var de som hade ett uttalat rösträttsvänligt program. Den första motionen om lika politiska rättigheter för kvinnor och män väcktes i riksdagen år 1884, men motionen avslogs.

(Något socialistiskt parti hade vid den här tiden inte lyckats få in någon kandidat i riksdagen. Socialdemokratiska arbetarepartiet bildades 1889.) Dock var inte alla liberaler från början för allmän och lika rösträtt, och vilket valsystem man föredrog skiftade.

FOTOGRAFERING 1959
FOTOGRAF Norrlandsbild

Stora Hotellet. Maneriumgrupp, rösträtt för kvinnor. Tablå arrangerad att Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Örebro. År 1913

Foto: Norrlandsbild Sundsvalls museum

En av orsakerna till att man sökte en fastare organisation av rörelsen var att valrörelserna under 1880-talet blev allt skarpare, till följd av den så kallade tullstriden 1887.

En distriktsorganisation av rösträttsrörelsen bildades 1887 i Linköping på initiativ av Isidor Kjellberg och Alfred Edling. Östgötarna blev drivande också inom den nationella rörelsen, Sveriges Allmänna Rösträttsförbund, som bildades 1890 och därför antogs Östergötlands landskapsblomma, blåklinten, som symbol för rörelsen.

Rösträttsrörelsens förste ordförande var Julius Mankell, officer och riksdagsledamot. När han avled 1897 övertogs ordförandeskapet av David Bergström, likaså han liberal riksdagsledamot.

Vid två tillfällen, 1893 och 1896, anordnades så kallade "allmänna folkriksdagar" där rösträttsrörelsen samlade långt fler medborgare än som hade rösträtt i andrakammarvalen vid samma tid. 1893 deltog över 150 000 personer.

På grund av att partiväsendet växte fram med bildandet av allt fastare partier i riksdagen och utanför, så minskade behovet och utrymmet för en fristående rösträttsrörelse. Det uppstod också en betydande spänning mellan socialdemokrater och liberaler inom rösträttsrörelsen i fråga om strejker som politiskt vapen.
Socialdemokraterna ställde sig positiva, medan liberalerna var avvisande till att använda strejker för politiska ändamål. Det ledde till ett minskat socialdemokratiskt engagemang inom rösträttsrörelsen.

Eftersom liberaler var tongivande inom rösträttsrörelsen och den alltmer kommit att fungera som valorganisation för de liberala partierna och grupperna i riksdagen, fördes diskussioner om att ombilda rörelsen till en fast partiorganisation.

Den 16 januari 1900 bildades Liberala samlingspartiet på Hotell Continental i Stockholm. På ett möte i Linköping samma år bestämdes att rösträttsrörelsen skulle upplösas till förmån för en liberal partiorganisation utanför riksdagen. Detta blev verklighet 1902 med bildandet av Frisinnade landsföreningen.

Både socialdemokrater och liberaler fortsatte att driva frågan om utvidgad rösträtt i olika steg. Vid sekelskiftet hade ungefär en fjärdedel av de vuxna männen rösträtt till andra kammaren, men tack vare ökade inkomstnivåer i landet steg andelen för varje val. Det innebar ett ökat stöd för de reformvänliga partierna.

Den växande opinionen för en förändring av rösträtten gjorde att regeringen Boström 1896 lade en proposition om en något utvidgad rösträtt. Propositionen röstades dock ned av riksdagen.

På socialdemokratiska partiets förbundskongress 1898 beslutades att man skulle genomföra en storstrejk för att framtvinga en rösträttsutvidgning. Liberalerna genomförde under samma tid en namninsamling som gav 400 000 namnunderskrifter. Den planerade storstrejken kom dock till stånd först fyra år senare.

År 1903 bildades Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) som verkade för kvinnlig rösträtt. Föreningen bildades med stöd från både borgerliga och socialdemokratiska kvinnor och verkade fram till 1921.

År 1909 lyckades regeringen Lindman driva igenom en lagändring som införde proportionella val med rösträtt för män vid val till andra kammaren. Vid valet till andra kammaren 1911 blev de radikala partierna därmed ännu större. Men första kammaren fortsatte att vara ett konservativt fäste och regeringspropositioner om allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor till andra kammaren och i kommunalvalen föll på grund av det.Liberalen Karl Staaffs andra regering lade 1912 fram den första propositionen om rösträtt och valbarhet för kvinnor i riksdagsval. Propositionen bifölls i andra kammaren men röstades ned i första kammaren.

År 1917 tillträder en liberal - socialdemokratisk koalitionsregering med liberalen Nils Edén som statsminister i spetsen och Hjalmar Branting och ytterligare tre socialdemokrater och fem liberaler. (Utrikesministern var opolitisk.) Den lägger omedelbart fram en proposition om allmän och lika rösträtt som får bifall i andra kammaren men röstas ned i första kammaren.

Allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor infördes först sedan den ryska revolutionen inträffat och påverkat stämningen i Sverige. Rädslan för en revolution också här ledde till att de konservativa i första kammaren 1918 gick med på en rösträttsreform där bland annat den graderade rösträtten avskaffades och kvinnor fick rösträtt och var valbara i kommunalvalen.

Med de nya reglerna hölls kommunalval 1919. På hösten hölls nyval till första kammaren i de nyvalda kommunala församlingarna. Därmed fick för första gången socialdemokrater och liberaler majoritet i första kammaren 1920. På grund av att reglerna för val till riksdagen fordrade en grundlagsändring hölls det första andrakammarvalet med allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor först 1921.

Fem kvinnor valdes in i riksdagen 1921. Av dem var Kerstin Hesselgren (första kammaren) och Elisabeth Tamm (andra kammaren) liberaler, Bertha Wellin (andra kammaren, lantmannapartiet) samt Agda Östlund och Nelly Thüring, båda socialdemokrater i andra kammaren.
Fram till 1922 fick inte män som vägrat värnplikten rösta, då allmän rösträtt infördes för att de som dör för sitt land även skall ha rätt att rösta. Således blev valet till andra kammaren 1924 det första där även vapenvägrarna fick rösta.

Idag finns allmän och lika rösträtt för riksdagsval i Sverige, landstingsval i Sverige, kommunalval i Sverige och folkomröstningar i Sverige. Detta är en översikt över hur rösträtten har sett ut historiskt.

Medborgartåget utanför Södra Station

Länsmuseet Gävleborg

Medborgartåget på väg till Boulognerskogen

Länsmuseet Gävleborg

År 1866:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

2) vara man

3) minimiinkomst 4000 rdr

4) äga fastighet taxerad till minst 80000 rdr

5) (inget arvode utgick)

6) tillhöra Svenska kyrkan

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 21 år gammal

2) vara man

3) minimiinkomst 800 rdr

4) äga fastighet taxerad till minst 1000 rdr

5) eller arrendera fastighet taxerad till minst 6000 rdr

6) Före 1873: Inte vara katolik

Effekt 1866:

Endast personer med god inkomst kan sitta i 1:a kammaren

Innan 1870 hindrades judar från att vara riksdagsmän. Katoliker hindrades från att vara statsråd t.o.m. 1950.

Effekterna 1866 blev att de besuttna inkl. hemmansägare gynnades medan arrendatorer, hantverkare, lägre tjänstemän och arbetare missgynnades.

1908 (innan reformen) innebar detta att: ca 500.000 män hade rösträtt
ca 100.000 nominellt berättigade män var uteslutna på grund av obetalda skatter eller liknande ca 700.000 män saknade rösträtt och ca 1.400.000 kvinnor saknade rösträtt

År 1909:

Rösträttsvillkor

1909

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1)minst 35 år gammal

2)vara man

3)minimiinkomst 3000 kr

4)äga fastighet taxerad till minst 50000 kr

5)(arvode utgår)

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 24 år gammal

2) vara man

3) ha betalat sina skulder till stat och kommun under 3 år

4) inte vara försatt i konkurs

5) inte vara omhändertagen av fattigvården

6) ha fullgjort värnplikt

Effekter 1909:

1911 (efter reformen) innebar detta att:

ca 1.000.000 män hade rösträtt

ca 250.000 nominellt berättigade män var uteslutna på grund av obetalda skatter eller liknande

ca 1.500.000 kvinnor saknade rösträtt

Med arvodet minskar behovet av god inkomst för att delta i 1:a kammaren.

År 1921:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

2) minimiinkomst 3000 kr

3) äga fastighet taxerad till minst 50000 kr

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 23 år gammal

2) inte vara försatt i konkurs

3)inte vara omhändertagen av fattigvården

4) inte vara ådömd straffpåföljd

5) ha fullgjort värnplikt (eller vara kvinna)

År 1922:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

2) minimiinkomst 3000 kr

3) äga fastighet taxerad till minst 50000 kr

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 23 år gammal

2) inte vara försatt i konkurs

3) inte vara omhändertagen av fattigvården

4) inte vara ådömd straffpåföljd

Rösträttsreglerna jämkades åter mellan män och kvinnor; tidigare hade män som inte fullgjort värnplikt riskerat mista sin rösträtt.

År 1933:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 23 år gammal

2) inte vara försatt i konkurs

3)inte vara omhändertagen av Fattigvården

4) inte vara ådömd straffpåföljd

År 1937:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 23 år gammal

2) inte vara försatt i konkurs

3)inte vara omhändertagen av fattigvården

Kravet att inte vara ådömd straffpåföljd avskaffades.

År 1945:

Valbarhetskrav 1:a kammaren

1) minst 35 år gammal

Rösträttsvillkor 2:a kammaren

1) minst 21 år gammal

Fortfarande åldersgräns och många svenskar långt äldre än 35 år, som förklarats omyndiga på grund av t.ex. psykisk sjukdom, fick inte heller delta i valen - vilket ansågs självklart och kom att gälla ända fram till 1989. Valbarhet till andra kammaren jämkades med rösträttskraven; alla som fick rösta kunde också bli invalda. Katoliker blev utnämnbara till statsråd först med religionsfrihetslagen 1951 Till första kammaren kvarstod en högre åldersgräns (första kammaren avskaffades inför valet 1970).